

Milli Nizam Partisi: Tarihsel ve Kuramsal Bir Değerlendirme

National Order Party: A Historical and Theoretical Assessment

Ensar Kıvrak*

Öz

Bu çalışmanın amacı, Cumhuriyet dönemi Türk siyasal hayatında kendini İslami bir kimlikle tanımlayan Milli Nizam Partisi'ni siyasi partilerin doğuş teorileri, parti tipolojileri ve kurumsallaşma bağlamında değerlendirmektir. Çalışmada, Millî Görüş Hareketi'nin ilk partisi olan Milli Nizam Partisi, çeşitli yönleriyle değerlendirilecektir. Buna göre partinin ortaya çıkışını anlayabilmek için tarihsel arka planına değinilecektir. Ardından ortaya çıkışında rol oynayan temel faktörler, kurucu kadrosu, temel değerleri ve ideolojisi konularında genel bir tanıtımı yapılacaktır. Bununla birlikte, Modern Türkiye'de İslamcılık düşüncesinin Milli Nizam Partisi'yle birlikte yeniden siyaset sahnesine dönüşü de değerlendirilecektir. Son olarak siyasi partilerin teorik açıdan incelenmesinde kullanılan doğuş teorileri, parti tipolojileri ve siyasi partilerin kurumsallaşması konuları etrafında Milli Nizam Partisi'nin kuramsal bir incelemesi yapılacaktır. Tüm bu incelemeler ışığında genel bir sonuç bölümüne yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Milli Nizam Partisi, Millî Görüş Hareketi, İslamcılık, Türk Siyasi Partileri

---

* Araştırma Görevlisi, Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ensarkivrak@sakarya.edu.tr

Bu makale iThenticate sistemi tarafından taranmıştır.

Makale Gönderim Tarihi: 17 Şubat 2020

Abstract

The aim of this study is to evaluate the National Ordinance Party, which defines itself as an Islamic identity in Turkish political life in the Republican era, in the context of the birth theories of political parties, party Typologies, and institutionalization. In the study, the National Order Party, which is the first party of the National Outlook Movement, will be evaluated in various aspects. Accordingly, in order to understand the emergence of the party, its historical background will be mentioned. Afterward a general introduction will be made on the main factors that play a role in its emergence, it is founding cadre, basic values and ideology. However, in Modern Turkey, the return of the idea of Islamism to the political scene together with the National Order Party will also be evaluated. Finally, a theoretical examination of the National Order Party will be held around the issues of birth theories, party typologies, and institutionalization of political parties, which are used in the theoretic review of political parties. In the light of all these reviews, a general conclusion section will be given.

Keywords: National Order Party, National Outlook Movement, Islamism, Turkish Political Parties

Giriş

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan İslamcılık düşüncesi, Batıcılık akımı karşısında İslam'ı, inanç, düşünce, ahlak, siyaset, yönetim ve hukuk bakımından hâkim kılmak, Müslümanlar arasında birlik ve dayanışma sağlayarak İslam ülkelerini geri kalmışlıktan kurtarmak amacına yönelik bir çözüm arayışı olarak gelişmiştir (Guida & Çaha, 2013: 563). Bu bağlamda “İslamcılar, İslam kurumlarını yaşatmak [...] isterlerken, batılılaşma hareketini ‘taklitçi’, ‘kopyacı’ olarak niteliyorlardı.” (Küçükömer, 2007: 8)

Sultan II. Abdülhamid döneminde İslamcılık, Osmanlı'nın siyasi çıkarlarını korumaya yönelik olarak dünya Müslümanlarının mobilizasyonunun sağlanması amacıyla yarar sağlamış olan bir politika aracı olarak kullanılmıştır. Alternatif bir toplum ve yönetim projesi olarak da Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar varlığını sürdürmüştür. Cumhuriyet döneminde, dışlayıcı laiklik anlayışının hâkim olmasıyla birlikte siyasi mecradan çekilen İslamcılık düşüncesi,¹ çok partili hayata geçişle birlikte yeniden canlansa da² 1969 yılında Milli Nizam Partisi'nin kuruluşuna kadar genellikle entelektüel ilgi alanı olarak kalmıştır (Guida & Çaha, 2013: 602).

Tek parti döneminin dışlayıcı laiklik anlayışı, İslamcılık düşüncesinin siyasi hayattan bu denli uzak kalmasının aslı sebebi olarak görülebilir. Çok partili hayata geçildikten sonra ise 1945 – 1950 yılları arasında kurulan ve İslami motifler taşıyan partilerin genel

---

1 Laikliğin bir gereği olarak çıkarılan (halifeliğin kaldırılmasını; Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Şeriye ve Evkaf Vekâlet'ini kaldırarak Diyanet İşleri Reisliği'nin kurulmasını kapsayan) üç kanun, İslamcılık akımının siyasi varlığını yitirmesinde rol oynamıştır.

2 Bu dönemde kurulan Milli Kalkınma Partisi, Sosyal Adalet Partisi ve Türk Muhafazakâr Partisi gibi bir takım İslamcı söylemi haiz ve İslamcı camia tarafından destek görmüş partiler ortaya çıkmasına rağmen bu partiler birer ‘tabela partisi’ olmaktan ileriye gidememişlerdir. Bu noktada yalnızca 1948’de kurulan Millet Partisi, İslamcıların desteklediği ciddi bir muhalefet partisi niteliği kazanabilmiştir. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Duman, D. (1997). *Demokrasi Sürecinde Türkiye’de İslamcılık*, Döviz Eylül Yayınları: İzmir, 63-66.

bir özelliği olarak doğrudan doğruya İslami bir siyasal sistemi savunmadıkları, yalnızca dini değerlerin önemini ve önceliğini dile getirdikleri ve resmî ideolojinin laiklik anlayışını eleştirdikleri görülmektedir.

Cumhuriyet döneminde İslamcı muhalefet, görünüşte batılılaşmaya karşı tepki olarak kenar muhalefetin yanında yer almıştır (Sarıbay, 1985: 104). Daha sonra, 1950 yılında DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte, dini hassasiyetleri yüksek olan halkı sevindirecek birtakım kararlara imza atılması,³ genel olarak İslamcı camianın da DP'yi desteklemesini sağlamıştır. Bu sebeple DP iktidarı döneminde İslami hareketin bu partiye eklenmiş olduğu ve partiden bağımsız ciddi bir İslamcı hareketin görülmediği söylenebilir (Duman, 1997: 65).

27 Mayıs 1960 Darbesi sonrasında DP'nin kapatılmasının ardından yerine Adalet Partisi (AP)'nin kurulmasıyla birlikte AP'yi DP'nin devamı gibi görerek desteklemelerinin ve -çoğulcu demokratik düzene geçilmesine karşın- laikliğe aykırı bir siyasal örgütlenmeye olanak tanınmayacağına olan inançlarının, İslamcılarının bağımsız bir siyasal parti şeklinde örgütlenmelerini bir süre için geciktirdiği söylenebilir (Duman, 1997: 66). Bu gecikmenin (MNP) Milli Nizam Partisi'nin kuruluşuyla son bulduğu görülmektedir.

Bu çalışmada MNP, dört farklı açıdan ele alınmıştır. Buna göre ilk olarak tarihsel bir göz atışla MNP'nin ortaya çıkışına yol açan faktörler, partinin kurucu kadrosu ve temel değerleri ve ideolojisi değerlendirilmiştir. İkinci olarak siyasi partilerin doğuş teorileri açısından MNP'nin hangi teori ya da teorilerle açıklanmasının daha uygun olduğu tartışılmıştır. Üçüncü olarak siyasi parti tiyolojileri açısından MNP'nin konumu tartışılmış; partinin hangi tiyoloji ya da tiyolojilere daha uygun olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Son olarak, Samuel Huntington'un *Siyasal Gelişme ve Siyasal Bozulma* (1967) makalesinde ortaya attığı kurumsallaşma

---

3 Bu tür uygulamalara, ezanın yeniden Arapça okunması kararı en iyi örnektir.

kavramı çerçevesinde MNP'nin kurumsallaşma düzeyi ölçülmeye çalışılmıştır.

1. Milli Nizam Partisi

MNP, 26 Ocak 1970'te kurulmuş; 12 Mart 1971 Muhtırasından kısa bir süre sonra, 20 Mayıs 1971'de Anayasa Mahkemesi'nin aldığı kararla kapatılmıştır. Parti, herhangi bir seçime katılmamasına ve kısa süren siyasi hayatına rağmen Modern Türkiye'deki ilk İslamcı parti olması ve Türk siyasi hayatında uzun bir dönem merkezi öneme sahip olan Millî Görüş Hareketi'nin doğuşuna temel oluşturması itibarıyla oldukça önemlidir. Partinin, o güne kadar merkez-sağ partilere oy veren İslamcılara merkez-sağdan ayrılarak kendi dünya görüşleri ile tutarlı bir siyasi örgütlenmeye katılma bilinci kazandırdığı söylenebilir. Bu yönüyle de Türkiye'deki İslami hareketler içerisinde önemli bir yere sahip olduğu iddia edilebilir (Duman, 1997: 79-80).

1.1. Milli Nizam Partisi'nin Ortaya Çıkışına Yol Açan Faktörler

Türkiye'nin kapitalist ekonomiye geçiş sürecinde 1965 – 1973 yılları arasında kapsayan AP iktidarı dönemi, önemli bir konuma sahip olmuştur. Bu dönemde AP'nin sanayileşme ve ithal ikameci ekonomi politikalarına bağlı olarak kapitalist gelişmenin hızlanmasına karşı oluşan parti içi muhalefet sebebiyle birtakım bölünmeleri de kendi içinde yaşadığı söylenebilir. İktisadi büyümeden en az payı alan, çoğunluğunu Anadolu esnaf ve tüccarlarının oluşturduğu küçük burjuvazi kesimi, bu bölünmenin ilk örneği olarak gösterilebilir (Sarıbay, 1985: 96). MNP hareketinin bu bölünmenin bir ürünü olduğu görülmektedir.

Buna göre MNP'nin kuruluş aşamasında birbirine bağlı iki temel faktörün etkili olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi, büyük ölçekli sanayi ve ticaret kuruluşlarının iş adamları ile küçük ve orta büyüklükteki işletme temsilcilerinin (TOBB) Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'ndeki çıkar çatışmasıyla ilgilidir. Bu çatışmanın kaynağında, yukarıda bahsettiğimiz gibi iktidardaki AP'nin değişen ekonomi politikalarının olduğu söylenebilir. AP'nin büyük sanayi ve ticaret burjuvazisini destekleyici kapitalist ekonomi politikalarına bağlı olarak AP'yi destekleyen küçük işletme sahip-

lerinin AP tarafından artık çıkarlarının korunmadığını görmeleri, bu kesimin AP'den uzaklaşmasını da beraberinde getirmiştir. Bu dönemde, Necmettin Erbakan'ın (1926-2011) deyişiyle "ekonomik mekanizma büyük kent tüccarlarından yana işlemekte; Anadolu tüccarı, kendini üvey evlat olarak bilmektedir." (Sencer, 1974: 85). Dönemin TOBB Genel Sekreteri Necmettin Erbakan'ın görevinden zorla el çektirilmesinin mevcut hoşnutsuzluğun keskinleşmesine ve iş dünyasında ortaya çıkan bu krizin siyasi bir krize dönüşmesine zemin hazırladığı söylenebilir (Çavuşoğlu, 2009: 50).

MNP'nin kuruluşunda etkili olan ikinci faktör ise partinin kurucusu Necmettin Erbakan'ın da içinde bulunduğu Nakşibendi Tarikatına bağlı Mehmet Zahid Kotku önderliğindeki Gümüşhanevî Dergâhı başta olmak üzere bazı dini cemaat mensuplarının, artık siyaseti AP içinde değil, bağımsız olarak sürdürme düşüncesidir. Ayrıca, bu iki temel faktörün birbiriyle ilişkisini anlayabilmek için AP tarafından ekonomik çıkarlarının gözetilmediğini düşünen küçük burjuvazi içerisinde yer alan bazı isimlerin aynı zamanda bu cemaatin mensubu kişiler olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Büyük burjuvazinin gelişiminden ekonomik zarar görerek toplumsal ilişkiler içinde rolünü yitiren kesimlerin temel yönelişlerinin genellikle durağan ve toplumsal değerlerin değişmediği muhafazakâr bir toplum yapısı olduğu varsayılırsa AP'den ümidini kesen bu küçük ve orta büyüklükteki işletme sahiplerinin, İslami bir kimliğe sahip MNP'ye yönelmesi daha kolay anlaşılabilir (Duman, 1997: 69). Bu iki temel faktörün yol açtığı siyasi arayışın MNP'nin kurulmasıyla sonuçlandığı görülmektedir.

1.2. Milli Nizam Partisi'nin Kurucu Kadrosu

MNP'nin resmi kurucu kadrosundan önce fikri temellerini atan kurucularına değinmekte yarar vardır. Partinin kuruluşunu tetikleyen ve partiye ismini veren kişi, Gümüşhanevî Dergâhı olarak bilinen İskender Paşa Cemaati'nin lideri Mehmed Zahid Kotku olmuştur. Partinin başına Erbakan'ı getiren de yine odur. Kotku, öteden beri ülkenin siyasi, ekonomik ve toplumsal sorunlarıyla yakından ilgilenen ve bu konularda çevresini sürekli teşvik eden

birisiydi.⁴ Kotku, partinin kuruluşuyla ilgili düşüncelerini şöyle ifade etmektedir: “[...] Yönetimin milletimizin gerçek temsilcilerine geçmesi için çalışmanız kaçınılmaz bir tarihi vazifedir. Bu teşebbüse katılın ve eğer arkadaşlarınız istiyorsa bu işin başına geçin. Çalışmaya başlayın. Şimdiye kadar geç bile kalınmıştır.” (Emre, 2015:185).

Genelde İskender Paşa Cemaati ve özelde Kotku’nun desteğinin yanı sıra MNP’nin, kuruluş sürecinde ve kurulduktan sonraki kısa siyasi hayatında çeşitli dini cemaatler tarafından da desteklendiği görülmektedir. Örneğin partinin kurucularından Tefvik Paksu ve Hüsamettin Fadiloğlu’nun, Nur Cemaati mensubu olduğu bilinmektedir.⁵ Bu açıdan bakıldığında, denilebilir ki MNP’nin kuruluş sürecinin İskender Paşa Cemaati’nden ve diğer bazı dini cemaatlerden ayrı düşünülmesi mümkün değildir.

Parti’nin arka plandaki bu kurucularını göz ardı etmeden resmiyetteki kurucularına değinilebilir. Necmettin Erbakan, 26 Ocak 1970 tarihinde bir basın toplantısı düzenleyerek MNP’nin kuruluşunu ve kurucularının isimlerini basına ve kamuoyuna duyurmuştur. Erbakan’ın bu basın toplantısıyla kamuoyuna takdim ettiği 18 kişiden oluşan kurucu kadro şöyledir (MNP, 1970):

1. Necmettin ERBAKAN: Prof. Dr., Makine Yüksek Mühendisi, Konya Milletvekili
2. Tefvik PAKSU: Avukat, Maraş Eski Senatörü

---

4 Necmettin Erbakan, Mehmet Zahid Kotku’nun, şuurlu Müslümanların, kalkınma için birleşmelerini, güçlerini bir araya getirmelerini tavsiye ettiğini, ülkemizin ancak mevki ve makama düşkün olmayan insanların yönetime gelmesiyle kalkınabileceğini vurguladığını, teşvik ve sohbetlerinin kendi üzerinde büyük tesiri olduğunu söylemektedir. (Erbakan, N. (2014). *Davam*, Ankara, MGV Yayınları: Ankara, 9)

5 Kurucuları arasında Nur Cemaatine bağlı kişiler olmasına rağmen bu cemaatin, MNP’nin kuruluş sürecine doğrudan destek verdiği söylenemez. Kuruluş sürecinde, Nur Cemaati liderlerinin, MNP’nin Müslümanları birbirine düşüreceği ve hizmetlerine zarar vereceği yönünde birtakım kaygıları bulunmaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Kırkinci, M. (2013). *Hayatım – Hatıralarım*. Zafer Yayınları: İstanbul, 308-317.

3. Ali Haydar AKSAY: Avukat, Adana
4. Süleyman Arif EMRE: Avukat, Adıyaman Eski Milletvekili
5. Tahsin ARMUTÇUOĞLU: Avukat, Ankara
6. Ömer ÇOKTOSUN: Tüccar, Konya
7. Ekrem OCAKLI: Çiftçi, Gümüşhane Eski Milletvekili
8. Ömer Faruk ERGİN: Emekli Memur, Yozgat
9. Saffet SOLAK: Prof. Dr., İzmir
10. Hasan AKSAY: İlahiyatçı, Adana Eski Milletvekili
11. Ali OĞUZ: Avukat, Kayseri
12. İsmail MÜFTÜOĞLU: Avukat, Trabzon
13. Nail SÜREL: Tüccar, Tekirdağ
14. İ. Fehmi CUMALIOĞLU: Doktor, Kayseri Eski Milletvekili
15. Hüsamettin FADILIOĞLU: Müteahhit, İnşaat Yüksek Mühendisi, Gaziantep
16. Bahattin ÇARHOĞLU: Tüccar, Urfa
17. Mehmet SATOĞLU: Harita Mühendisi, Kayseri
18. Rifat BOYNUKALIN: Makine Yüksek Mühendisi, Karaman.

1.3. Milli Nizam Partisi'nin Temel Değerleri ve İdeolojisi

MNP'yi oluşturan toplumsal grupları görmek, partinin temel değerleri ve ideolojisini anlayabilmek için bazı ipuçları verecektir. Bu bağlamda partiyi oluşturan toplumsal grupları kabaca üçe ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi, taşra kökenli dindar ailelerden gelip laik eğitim kurumlarında yetişmiş ve genellikle serbest meslekle uğraşan yeni seçkinler; ikincisi, taşrada sanayi ve ticaretle uğraşan dindar girişimciler; üçüncüsü de hem taşra hem de büyük kentlerde yaşayan dar gelirli Sünni dindarlardır (Çakır, 2013: 756).

Feroz Ahmad (2010: 488)'e göre MNP'nin kuruluş amacı, sağdaki boşluğu doldurmaktır. Partinin genel olarak siyasi söylemlerine

bakıldığında, Ahmad'ın işaret ettiği bu boşluğun İslamcı toplum kesimleri olduğu söylenebilir. Öncelikle belirtmek gerekir ki MNP, Meşrutiyet dönemindeki İslamcılık akımından esinlenen; İslamcı söylemleri içerisinde barındıran ve bu söylemlerin “bilinçli dindarlık” iddiasıyla aktarıldığı bir parti konumundadır (Yankaya, 2014: 61). Her ne kadar Millî Görüş Hareketinin ancak 1970'lerin sonunda müstakil İslamcı bir çizgiye geldiği görülse de MNP'nin muhafazakârlık, milliyetçilik ve İslamcılığın eklektizmini bünyesinde barındıran bir parti olduğu söylenebilir (Bora, 1998: 131). Fakat bu noktada partinin ideolojik kimliğinin oluşumunda İslamcı düşüncenin diğerlerine göre belirli bir ağırlığının olduğunu belirtmekte yarar vardır. Partiye, “Milli Nizam” isminin verilmesi süreci de partinin bu İslamcı kimliğini ön plana çıkarmaktadır. Nitekim partiye “Milli Nizam” adının verilmesini parti kurucularından Hasan Aksay şöyle ifade etmektedir: “Bu ad merhum Eşref Edip'in teklifi ve arzusu eseri olmuştur. Eşref Edip, Cumhuriyet'ten beri Mehmet Akif ile böyle bir partinin hasretini çektiğini de belirtmişti.” (Yalçın, 2012: 61) Bilindiği gibi Eşref Edip (Fergan) ve Mehmet Akif (Ersoy), Meşrutiyet döneminin İslamcı aydınlarıdır.

Milli Nizam Partisi, adında “milli” sözcüğü taşımakla beraber bu sözcüğe evrensel İslam semantiği içinde anlam vermektedir. Bir başka deyişle, milli ya da ulus kavramı ile belirlenen koşulları tanımlanmış, belli bir tarihsel perspektife oturtulmuş toplumsal kategori kastedilmemektedir. Partinin kullandığı anlamda milli sözcüğü, tıpkı Osmanlı İmparatorluğunda kullanıldığı gibi dinsel kategorileri işaret etmektedir. Milli sözcüğü böyle bir semantik içinde tanımlanmış ve böylece evrensel bir İslam düzeninin amaçlandığı dolaylı bir biçimde ifade edilmiştir (Şaylan, 1992: 101).

Parti programının *Esas Gaye* bölümünde, partinin “milletimizin fitratında var olan yüksek ahlak ve faziletin, kuvveden fiile çıkarılmasını, inkişafını ve cemiyetimize nizam, huzur, içtimaî adalet ve vatandaşlarımıza saadet ve selamet getirmesini” (MNP, 1970) gaye edindiği belirtilmektedir. Buradan hareketle MNP'nin ideolojisinin dini ve ekonomik iki unsurun siyasi olarak harmanlanmasıyla şekillendiği söylenebilir. (Çaha & Baykal, 2017: 796) Nite-

kim parti programına genel olarak bakıldığında, özetle MNP'nin sosyal hayat içinde ve iktisadi faaliyetlerde rol alacak inançlı insan tipi yaratmak istediği; ahlaki nizama önem verdiği ve iktisadi hayata ilişkin önerilerinin de bu anlayışı yansıtacak öğelere sahip olduğu görülmektedir (Sarıbay, 2005, 577-8).

MNP'nin iktisadi anlayışının temelini oluşturan "helal kazancı teşvik etmek ve mülkiyet hakkında hürmetkâr olmak" (MNP, 1970) ilkelerine dayalı olarak, sınırlı özel girişim yerine yaygın özel girişimi geliştirmeye ve teşvik etmeye özen gösterileceği ve var olan sistemin aksine vaat edilen sistemle kalkınmanın tüm yurt geneline yayılacağı öngörülmektedir. Bu bağlamda devlette düşen görevin de özel sektörün kurmaya gücünün yetmediği sanayi kuruluşlarını kurup işlerliğini sağladıktan sonra özel sektöre aktarmak olduğu söylenebilir. MNP'nin Birinci Olağan Kongresi'nde de belirtildiği üzere parti, sınırları belli olan mevcut özel sektörcülük ve devletçiliğin yerine yaygın özel sektörcülüğün ikame edilmesini; yatırımların az gelişmiş bölgelere aktarılmasını; merkezî planlama yerine bölgesel planlamaya geçilmesini; israfın önlenmesini; sömürücü faizciliğin zararlarından halkın ve ekonominin kurtarılmasını; vergiyi sonunda fakire yükleyen sistemin değiştirilmesini; çalışmayı ibadet aşkı ile yapacak ruhun ihyasını savunmaktadır (MNP, 1971: 17-20).

1.4. Millî Görüş Hareketi'nde İlk Kırılma: Milli Nizam Partisi'nin Kapatılması

12 Mart Muhtırası döneminde Anayasa Mahkemesi'nin 20 Mayıs 1971'de aldığı kararla MNP kapatılmıştır. MNP'nin kapatılmasının gerekçeleri şöyle sıralanmıştır (Anayasa Mahkemesi, 1972: 67):

1. Kurulu düzenin dini esaslara dayandırılması amacıyla faaliyette bulunmayı yasaklayan TCK'nun 163. maddesini kaldırmayı talep etmek,
2. Hilafetin geri gelmesini mümkün görmek,
3. Partililerin, okullarda din derslerinin zorunlu okutulmasını savunmaları,
4. Din ve devletin ayrılamayacağı iddiası,

5. Son 50 yıllık laik dönemi dalalet olarak görmek.

Meşruluğunu Kemalist ideolojiden alan modern bir siyasal sistem içinde yer almasına rağmen MNP'nin düşünsel arka planını modern Türkiye'de hareket imkânı bulamayan İslamcılık ideolojisinin oluşturduğu söylenebilir. Buna göre MNP'nin kapatılmasıdaki ideolojik nedenin temelinde bu meşruiyet kaynağının farklı olmasıyla ilgili olduğu iddia edilebilir. Çünkü MNP'nin siyasal sistem içindeki hareket edebileceği alanın sınırları, geleneksel toplumda mevcut olan ideolojiye rakip olarak doğan ve hâkim duruma gelen Kemalist ideoloji tarafından belirlenmişti (Sarıbay, 1985: 106). Parti'nin, resmî ideolojinin izlerini taşıyan 12 Mart Muhtırasından kısa bir süre sonra kapatılması ve Siyasi Partiler Kanunu'nun genel olarak dinci ideolojinin yayılma sınırlarını belirleyen 92, 94 ve 97. maddelerin kapatılma gerekçesi olarak gösterilmesi, bu meşruiyet sorununun bir göstergesi olarak görülebilir. Kapatılma sürecinde parti yöneticilerinin herhangi bir yaptırıma uğratılmaması sonucunda MNP kadrolarının Milli Selamet Partisi (MSP) ismiyle siyasi hayattaki varlığını sürdürdükleri görülmektedir.

2. Milli Nizam Partisi'nin Siyasi Partilerin Doğuş Teorileri Açısından İncelenmesi

Siyasi partilerin doğuşu, bilim insanları tarafından farklı teorilerle açıklanmaya çalışılmıştır. Partilerin doğuşunda rol oynayan etkenleri tarihsel temelde açıklayan üç farklı teoriden söz edilmektedir. Bunlar, Kurumsal Teori, Tarihsel Kriz Teorisi ve Gelişimci Teori'dir (Sarıbay, 1994: 121). Bunun yanında siyasi partilerin doğuşunu sosyal temelde açıklayan sosyal bölünme ve birleşme teorisi de mevcuttur (Sarıbay, 1994: 125). Çalışmanın bu kısmında, bu teoriler bağlamında MNP'nin doğuşu incelenecektir.

Kurumsal teori bağlamında yapılan değerlendirmelerde, *parlamento içinden doğan partiler ve parlamento dışından doğan partiler* olmak üzere ikili bir tasnif yapılmaktadır (Duverger, 1993: 2-15). Bu teoriye göre ilk olarak parlamento içinden doğan partiler ortaya çıkmaktadır. Öncelikle parlamento grupları doğar, daha sonra bu grupların yerelde örgütlenmesi ve bu iki unsur arasında sürekli

bir ilişkinin kurulması üzerine siyasi partiler ortaya çıkar (Kapani, 1997: 162). Bu açıdan değerlendirildiğinde MNP'nin parlamento içinden doğan parti niteliği taşıdığı söylenebilir. Nitekim MNP kurulduğunda, partinin kurucu genel başkanı olan Necmettin Erbakan, parlamentonun bağımsız bir üyesiydi. Ancak Duverger'in bu teoriyle ilk siyasi partilerin kuruluşunu açıklamaya çalıştığı düşünüldüğünde, MNP, bu partilerden birtakım farklılıklar göstermektedir. Parlamento içinden doğan partilerde yukarıda değindiğimiz gibi öncelikle parlamento grupları oluşur; daha sonra bu grupların destekçisi olan seçmen kitleleriyle organik bir bağ kurulur. Ancak MNP'nin kuruluş aşamasında her ne kadar Erbakan parlamento içinde bulunuyor olsa da teoride açıklananın aksine MNP'nin, bunun tersine hâlihazırda var olan belli bir seçmen kitlesinin siyasi temsil talebi doğrultusunda ve bu kitle içerisinden gelen kurucu bir kadronun harekete geçmesi sonucunda doğduğu görülmektedir.

Parlamento dışından doğan partiler açısından değerlendirildiğinde, bu partilerin genellikle parlamentoda temsil imkânı bulamayan sosyal sınıflar tabanına dayandığı görülmektedir. Yukarıda da değinildiği üzere, MNP'nin AP'de temsil kabiliyetini kaybeden İslamcı kesimlerin ve orta sınıf Anadolu tüccarının parlamentoda temsilini üstlendiği düşünüldüğünde MNP, tam anlamıyla parlamento dışından doğan parti özelliği göstermektedir. Bu tür partilerin ideolojik yönden daha tutarlı ve kurulu düzeni değiştirmek isteyen partiler olduğu (Kapani, 1997: 162) göz önüne alınırsa İslamcılık ideolojisine bağlılığı ve mevcut kapitalist ekonomik düzene karşı muhalefeti dolayısıyla MNP'nin parlamento dışından doğan partiler tanımlamasına uygun olduğu söylenebilir.

Tarihsel Kriz Teorisi bağlamında değerlendirildiğinde, MNP'yi katılma krizi partileri içine koymak mümkündür. Nitekim bu kategoriye giren partiler, "siyasal seçkinlerin, siyasal sisteme katılma isteğindeki kişi ve grupların bu istek ya da çabalarını onaylamamasından, meşru görmemesinden kaynaklanan" (Sarıbay, 1994: 124) partilerdir. İslamcı ideolojiye sahip sosyal kesimler, cumhuriyetin ilanının ardından temsil kabiliyetini kaybetmiş ve siyasi hayattan soyutlanmıştır. Çok partili hayata geçişin ardın-

dan DP içerisinde kısıtlı da olsa temsil imkânı bulan İslamcı düşünce, DP'nin devamı niteliğinde görüp desteklediği AP içerisindeki temsilini kaybetmesinin ardından tam anlamıyla bu teorinin tanımı içine girdiği söylenebilir. Bu açıdan değerlendirildiğinde MNP'nin kuruluşu kadar kapatılması da laik temellere dayanan cumhuriyet rejiminde İslamcı ideolojinin siyasal katılımının meşru görülmemesinin bir sonucudur.

Gelişmeci teori bağlamında değerlendirildiğinde, bu kuramın siyasi partilerin doğuşu ile modernleşme süreci arasındaki bağlantıya yoğunlaştığı görülmektedir. Bu kuram, siyasi partilerin doğuşunu modernleşmenin bir sonucu olarak görür (Sarıbay, 1994: 125). Gerçekten de Modern Türkiye'de ortaya çıkan her parti bu sınıflandırmaya girebilir. İlk bakışta MNP'nin modernleşmenin bir ürünü olmakla birlikte aslında İslamcı geleneğin bir tezahürü olarak modernleşmeye karşı muhalif bir tavır içerisinde olduğu söylenebilir. Ancak şu da belirtilmelidir ki MNP de dâhil olmak üzere Millî Görüş Hareketi partilerinin tümünde, "dine dönüş" değil; dinin modernleşmeyi kolaylaştırmak için yeniden anlamlandırılması çabasının olduğu görülmektedir (Yavuz, 2005: 595).

Sosyal bölünme ve birleşme teorileri açısından bakıldığında, bu teorinin temelde hangi tür sosyal bölünmelerin siyasal gruplaşmalara yol açtığını açıklamaya çalıştığı görülür. Bu bölünmelerin açıklaması Seymour M. Lipset ve Stein Rokkan'ın *sosyal bölünmeler – siyasal gruplaşmalar* ilişkisine dair tipolojisiyle yapılmaktadır. Bu teoriye göre, sosyal çatışmaların siyasi partilere dönüştüğü kabul edilmekte ve bu çatışmaların bazı azınlıkların ulusal devlet içinde varlığını ve kendi çıkarlarını korumaya yönelik olduğu ifade edilmektedir (Sarıbay, 1994: 125). Bu açıdan ele alındığında, MNP aracılığıyla hem İslamcı düşüncenin ulusal devlet içinde varlığını ve temsilini devam ettirmeye çalıştığını hem de genellikle muhafazakâr kimliği ağır basan orta sınıf Anadolu tüccarının artık kendi çıkarlarını temsil etmediğini düşündüğü AP'den ayrılarak partileştiği söylenebilir. Bu durum, MNP'nin sosyal bölünme partilerine bir örnek olduğunu gösterir niteliktedir.

Sonuç olarak denilebilir ki MNP, kuruluş aşamasında kurucusunun parlamentoda yer alması itibarıyla parlamento içinden do-

ğan parti olarak düşünülse de aslında temelde *parlamento dışından doğan* parti özelliğine sahip olan; modernleşme sürecinin ürünü olmakla birlikte ideolojisi itibariyle modernleşmeye muhalif bir söylemi olduğu kabul edilebilen bir *sosyal bölünme ve katılma krizi* partisidir.

3. Milli Nizam Partisi'nin Parti Tipolojileri Açısından İncelenmesi

Siyasi partiler, farklı yapısal ve işlevsel özellikleri itibariyle çeşitli tiplere ayrılabilir. Çalışmanın bu kısmında ilk olarak MNP, en çok bilinen iki ayırım üzerinden; Duverger'in *kadro ve kitle partileri* ve Neumann'ın *bireysel temsil ve sosyal bütünleşme partileri* açısından incelenecektir. Daha sonra, bu alanda geliştirilen daha yeni parti tipolojileri bağlamında bir değerlendirme yapılacaktır. Baştan belirtmelidir ki bu değerlendirmeleri bir yıl gibi kısa bir ömre sahip bir parti için yapmak, yapılan tespitlere kanıt sunmak açısından bazı zorlukları beraberinde getirmektedir.

Kadro partileri, niteliğe önem veren, seçkinlerin bir araya getirildiği, üye sayısını artırmak bakımından özel bir çaba sarf etmeyen, seçim dönemleri dışında pek faaliyet göstermeyen ve demokrasinin yerleştiği ülkelerde siyasal katılımın sağlanmasından sonra çoğunlukla kadro özelliklerinden taviz veren partilerdir. Bu bakımdan değerlendirildiğinde, MNP'nin bir kadro partisi olduğunu iddia etmek zordur.

Öte yandan, kitle partilerinin ideolojik çizgileri daha belirgin ve tutarlı olan, belirli bir seçmen kitlesine hitap eden partiler (Kapani, 1997: 170) olduğu kabul edilirse, MNP'nin bu tanıma daha uygun bir parti olduğu görülebilir. Nitekim MNP, İslamcılık ideolojisine bağlı ve bu minvalde bir seçmen kitlesine hitap eden bir siyasi parti olarak tanımlanabilmektedir. Dolayısıyla MNP'nin bir kitle partisi olduğu söylenebilir.

Bireysel temsil partileri tanımlaması ise gerek ideoloji gerek disiplin yönünden zayıf ve gevşek olan, aslında Duverger'in kadro partisi tanımlamasına yaklaşan partileri işaret etmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, MNP'yi bu kategoriye koymak mümkün görünmemektedir. Ancak öte yandan *sosyal bütünleşme partileri*,

üyelerini örgütsel ve ideolojik bir çatı altında toplayan, sosyal hayatlarıyla yakından ilgilenen, yalnızlaşan ve yabancılaşan kitlelerin temsili esasına ve belirli bir sosyal tabana dayanan partileri işaret etmektedir. Bu sınıflandırma içinde yer alan *toptan bütünleşme partilerinin* üyeler üzerinde geniş bir düzenleme ve kontrol yetkisine sahip olduğu ve üyelerden sistemli bir dünya görüşüne bağlılık ve sadakatin beklendiği, ideolojik çizgiden sapma anlamına gelebilecek bağımsız davranışlara göz yumulmadığı partiler (Kapani, 1997: 173-4) olduğu göz önüne alınırsa MNP'nin *toptan bütünleşme* özellikleri de gösteren bir *sosyal bütünleşme* partisi olduğu söylenebilir. Nitekim yukarıda da aktarıldığı üzere MNP, İslamcılık ideolojisi altında birleşen, yeni kapitalist ekonomik düzen içinde temsil kabiliyetini kaybeden kitlelerin oluşturduğu bir parti olarak tanımlanabilmektedir. Bununla beraber MNP Samsun İl Başkanı'nun bir düğünde dans ettiği gerekçesiyle partiden ihraç edilmesi (Yalçın, 2012: 65) örneği MNP'nin ideolojik çizgiden sapma anlamına gelebilecek bağımsız davranışlara göz yummadığının bir işaretidir.

Sonuç itibariyle denilebilir ki MNP hem bir *kitle partisi* hem de *toptan bütünleşme* özellikleri de gösteren bir *sosyal bütünleşme* partisidir. Bunun dışındaki tasniflere uygun düşmediği görülmektedir.

4. Milli Nizam Partisi'nde Kurumsallaşma

Samuel Huntington, *Siyasal Gelişme ve Siyasal Bozulma* (1967) adlı makalesinde kurumsallaşmayı, örgütler ve usullerin itibar ve istikrar kazanma süreci olarak tanımlamaktadır. Bir örgütte -ki bu çalışma için örgüt tanımından MNP anlaşılmaktadır- kurumsallaşmanın düzeyi, örgüt ve usullerin *uyarlanabilirliği*, *karmaşıklığı*, *özerkliği* ve *tutarlılığı* ile ölçülebilir (Huntington, 1967: 65). Bu ölçütlerle ele alındığında MNP'nin, oldukça kısa süren siyasi hayatı sebebiyle kurumsallaşma açısından tam bir değerlendirmesinin yapılması zordur. Bununla birlikte, geniş bir tarihsel arka plana sahip olması ve laik cumhuriyette siyasal sisteme yeniden uyum sağlaması bağlamında, MNP'ye hâkim ideoloji olarak İslamcılığın kurumsallaşma analizinin yapılması daha yerinde olacaktır.

Huntington (1967: 66)'a göre *uyarlanabilirlik* ölçütü, sonradan ka-

zanılan bir örgütsel nitelik olup genel anlamıyla, çevresel baskıların ve yaşın bir fonksiyonudur. Bir örgüt ne kadar eskiyse ve çevresinin baskılarına ne kadar çok maruz kalmışsa, uyarlanabilirliği o kadar yüksektir. Bir örgütün uyarlanabilirliği kabataslak o örgütün yaşıyla ölçülebilir. Örgütün yaşı ise, üç şekilde ölçülebilir. Bu ölçütler, *kuşaksal yaş*, *kronolojik yaş* ve *fonksiyonellik* (Huntington, 1967: 66).

Kuruluşundan kısa bir süre sonra kapatıldığı için MNP'nin uyarlanabilirliğin ölçütleri olan kuşaksal yaş ve kronolojik yaş itibarıyla değerlendirilmesi mümkün görünmemektedir. Öte yandan, kökleri Meşrutiyete dayanan ve farklı dönemlerde farklı düşünür ve devlet adamları tarafından savunulan; dolayısıyla kuşaksal ve kronolojik yaşa sahip olan MNP'nin hâkim ideolojisi konumundaki İslamcılık bir bütün olarak ele alındığında, cumhuriyetin ilanı ile birlikte siyasi mecradan çekilen bu ideolojinin MNP ile mevcut siyasal sistem içinde yeniden vücut bulması ve siyasal hayata katılımı, Türkiye'de İslamcılığın, -uzun bir aradan sonra- fonksiyonellik ölçütünü sağladığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Nitekim İsmet İnönü'nün MNP'nin kuruluşuyla ilgili olarak, "İyi olmuş parti kurdukları, bakalım elli sene sonra oranları kaçaya düşmüş öğreniriz." (www.timeturk.com.tr, 03.04.2018) şeklindeki sözleri MNP ile İslamcılığın özdeşleştirildiği ve MNP'nin doğuşunun İslamcılığın yeniden siyaset sahnesine dönüşü olarak görüldüğü iddiasına kanıt olarak sunulabilir. Ayrıca Erbakan'ın, 12 Mart Muhtırasından sonra İslamcılık üzerinden siyaset yapmayı kısıtlayan TCK'nın 163. maddesi ile Meclis'te mücadele etmesi, İslamcılığın mevcut rejime başkaldırısı olarak değerlendirilebilir. Diğer taraftan bu mücadele, İslamcılığın modern cumhuriyetin siyasal sistemine fonksiyonel olarak uyarlanabilmesinin önündeki engelleri kaldırmaya çalışması olarak da okunabilir.

Kurumsallaşmanın bir diğer ölçütü olan *karmaşıklık*, hem *örgütsel alt-birimlerin hiyerarşik ve fonksiyonel bakımdan çoğalması*, hem de *çeşitli alt-birim tiplerinin farklılaşması* anlamına gelmektedir (Huntington, 1967: 71). Bu bağlamda, partinin kuruluşundan hemen sonra mevcut 67 ilin 63'ünde örgütlenmesi ve Büyük Kongrenin yapıldığı 24 Ocak 1971'e kadar 20 ilde bütün ilçeleriyle beraber

teşkilatlanarak güçlü bir parti örgütü kurması sebebiyle, partinin kısa süren siyasi hayatında örgütsel alt birimlerin oluşturulması bağlamında karmaşıklık ölçütünü sağlamakta zorluk çekmediği söylenebilir. Ayrıca, yine kuruluşundan kısa bir süre sonra, 27 Mayıs 1970'te parti gençlik kollarının kurulması, karmaşıklık ölçütünün bir göstergesi olan örgütsel alt birimlerin hiyerarşik ve fonksiyonel bakımdan çoğalmasına örnek olarak gösterilebilir.

Siyasal örgüt ve usullerin diğer sosyal gruplaşmalar ve davranış metotları karşısındaki bağımsızlık dereceleri olarak tanımlanan *özerklik* ölçütü (Huntington, 1967: 73) bağlamında değerlendirildiğinde, daha önce de belirttiğimiz gibi partinin doğrudan Gümüşhanevî Dergâhı çevresinde ortaya çıkması ve dergâh şeyhi Mehmed Zahid Kotku'nun arka planda partiye yön vermesi, partinin özerklik ölçütünü sağlayamadığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Ancak MNP hareketi ve destekçisi olan İslamcılık düşüncesindeki dini cemaatler bir bütün olarak değerlendirildiğinde aslında MNP hareketinin ortaya çıkması, İslamcı siyasetin cumhuriyet döneminde eklenildiği DP ve AP geleneğinden desteğini çekerek özerkleştığının bir kanıtı olarak kabul edilebilir. MNP'nin kapatılmasından sonra partiyi oluşturan toplumsal grupların yeniden AP'ye yönelmeyerek MNP'nin devamı sayılan Milli Selamet Partisi (MSP) etrafında örgütlenmesi, bu özerkliğin artık pekiştiğinin bir göstergesi olabilir.

Huntington (1967: 78)'e göre bir örgütün birlik ve tutarlığı ne kadar kuvvetli ise, kurumsallaşma düzeyi de o kadar yüksektir. *Tutarlık*, liderler ve üyeler arasındaki görüş ayrılıklarının birikici nitelikte olup olmamasıyla, örgüt içinde açık bir yabancılaşma ve muhalefetin bulunup bulunmamasıyla ölçülebilir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde özelde MNP'nin ve genelde siyasi ideoloji olarak İslamcılığın tutarlı bir görünüm arz ettiği söylenebilir. Nitekim Meşrutiyet'ten bu yana Türkiye'deki İslamcı ideolojide keskin görüş ayrılıklarının ya da ideolojiye içeriden ciddi bir muhalefetin var olduğunu söylemek güçtür. Aynı durum, MNP hareketi için de geçerlidir. Partinin ömrünün kısa olması sebebiyle bu kadar kısa zamanda görüş ayrılıkları ve muhalefetin oluşması da beklenemezdi belki ancak Millî Görüş Hareketinin devamı nite-

liğindeki diğer siyasi partilerle birlikte değerlendirildiğinde (Ak Parti) Adalet ve Kalkınma Partisi'nin doğuşuna yol açan *gelenekçiler* ve *yenilikçiler* ayrımının ortaya çıkışına kadar hareketin kendi içinde genel olarak tutarlı bir görünüme sahip olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak denilebilir ki MNP'nin ideolojisi olan İslamcılık, Meşrutiyet'e dayanan köklü bir geleneğe sahiptir ve doğuşundan itibaren kendi içinde nispeten özerk ve tutarlı bir görünüm arz etmektedir. Parti de gücünü aldığı İslamcılık düşüncesinin kurumsal niteliği sayesinde kurumsallaşma bağlamında iyi bir başlangıç yapmıştır. Fakat kısa ömürlü olmasından dolayı net bir kurumsallaşma analizine imkân vermemektedir. Bunun yerine Millî Görüş Hareketinin bir bütün olarak değerlendirilmesi, kurumsallaşma konusunda daha iyi ipuçları verecektir. Ancak bu çalışmanın konusunu yalnızca MNP oluşturduğu için burada Millî Görüş Hareketinin kurumsallaşmasını değerlendirmek, çalışmanın sınırlarının dışına çıkmak olacaktır.

Sonuç

MNP'nin, sahip olduğu ideoloji dolayısıyla belli bir toplumsal kitlenin partisi olmaktan öteye gidemediği söylenebilir. Bununla beraber bu ideolojik görüş, özelde MNP'nin ve genelde Millî Görüş Hareketi'nin kolayca kurumsallaşmasının öncelikli sebebi olarak görülebilir. Bu ideolojik konumu, MNP'nin parlamento dışından doğan hem bir kitle partisi hem de sosyal bütünleşme partisi özelliği göstermesinin asli sebebi olmuştur. Ayrıca -kendi siyasi görüşünü temsil eden partileri olmadığı için- AP'yi destekleyen İslamcı kitlelerin AP'den desteğini çekerek MNP'de birleşmesi, MNP'nin katılma krizi partisi olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Öte yandan yukarıda ele alınan teorik yaklaşımdan bağımsız olarak değerlendirildiğinde, İslamcılık düşüncesinin, Osmanlı'dan günümüze değin Türkiye siyasi hayatında etkin bir rol oynadığı söylenebilir. Modernleşme çabalarına karşın Müslüman toplumların varlığının ve gücünün kaynağını geçmişte bulan bu ideolojinin zaman zaman Türkiye siyasetinde hâkim konuma geldiği de söylenebilir. Özellikle Sultan II. Abdülhamid Döneminde İs-

İslamcılık, devletin resmî ideolojisi olarak tanımlanabilmektedir. Fakat denilebilir ki Türkleşmek, İslamlaşmak, muasırlaşmak üçgeninde yer alan son dönem Osmanlı siyasi düşüncesi, cumhuriyetin ilanıyla birlikte Modern Türkiye’de İslamlaşmak fikrinden uzaklaşarak Türkleşmek ve muasırlaşmak yönünde evrilmiştir. Bu dönemde İslamcılık düşüncesinin adeta nadasa bırakıldığı görülmektedir.

Cumhuriyet döneminde siyasetten soyutlanan İslamcılığın MNP eliyle yeniden gün yüzüne çıktığı görülmektedir. Bu çalışmada, hem MNP üzerinden İslamcılık düşüncesinin Türkiye siyasi hayatına geri dönüşü hem de kapitalistleşme yolunda değişen ekonomi politikalarının siyasete nasıl yansdığı gösterilmeye çalışılmıştır.

MNP’nin, Türkiye’de Millî Görüş Hareketi olarak adlandırılan yeni bir siyasi hareketin de başlangıcı olduğu söylenebilir. Sürekli olarak laiklik engeline takılan bu hareket, devlet eliyle yapılan engellemelere rağmen halktan hatırı sayılır bir destek görmeyi sürdürmüştür. Bu durum, modernleşen Türkiye’de o gün için halen kendisini İslami geçmişle ve gelenekleriyle özdeşleştiren kitlelerin varlığının da bir kanıtı olarak görülebilir.

Kaynakça

- Ahmad, F. (2010). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945 – 1980)*. Çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Hil Yayınları.
- Anayasa Mahkemesi. (1972). *Kararlar Defteri*, Sayı:9.
- Aydın, S. & Taşkın, Y. (2014). *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. (1998). *Türk Sağının Üç Hali*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Çaha, Ö. & Baykal, Ö. (2017). "Millî Görüş Hareketinin Kuruluşu: Türk Siyasetinde Milli Nizam Partisi Deneyimi", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(3), 788-806.
- Çaha, Ö. & Şahin, B. (2013). *Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İdeolojiler*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Çakır, Ruşen (2013, Aralık), "Millî Görüş Hareketi: Dün, Bugün, Yarın", *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi Sempozyumu*'na sunulan tebliğ. İstanbul.
- Çavuşoğlu, H. (2009). "TOBB-Siyaset İlişkisi Açısından Erbakan'ın TOBB Başkanlığı Sürecinin Değerlendirilmesi", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4, 44-55.
- Duman, D. (1997). *Demokrasi Sürecinde Türkiye'de İslamcılık*. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Duverger, M. (1993). *Siyasi Partiler*. (Çev. Ergun Özbudun). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Emre, S. A. (2015). *Siyasette 35 Yıl 1*. Ankara: MGV Yayınları.
- Erbakan, N. (2014). *Davam*. Ankara: MGV Yayınları.
- Huntington, S. P. (1967). "Siyasal Gelişme ve Siyasal Bozulma", (Çev. Ergun Özbudun). *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 22-23(1-4), 55-107.
- Kapani, M. (1997). *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kırkinci, M. (2013). *Hayatım - Hatıralarım*. İstanbul: Zafer Yayınları.
- Küçükömer, İ. (2007). *Batılılaşma ve Düzenin Yabancılaşması*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- "Milli Nizam nasıl kuruldu nasıl kapatıldı?" timeturk.com/tr/2011/02/27/millinizamnasilkuruldunasil kapatildi.html, (Erişim: 03.04.2016)

- Milli Nizam Partisi. (1970). *Program ve Tüzük*. Ankara: As Matbaası.
- Milli Nizam Partisi. (1971). *Milli Nizam Partisi 1. Büyük Kongresi*. Ankara: As Matbaası.
- Sarıbay, A. Y. (1985). *Türkiye’de Modernleşme, Din ve Parti Politikası: ‘Milli Selamet Partisi Örnek Olayı’*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Sarıbay, A. Y. (1994). *Siyasal Sosyoloji*. İstanbul: Der Yayınları.
- Sarıbay, A. Y. (2005). “Milli Nizam Partisi’nin Kuruluşu ve Parti Programının İçeriği”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 6 / İslamcılık*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sencer, M. (1974). *Türkiye’de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri*. İstanbul: May Yayınları.
- Şaylan, G. (1992). *Türkiye’de İslamcı Siyaset*. Ankara: V Yayınları
- Yalçın, Soner (2012). *Erbakan*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.
- Yankaya, D. (2014). *Yeni İslami Burjuvazi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yavuz, H. (2005). “Millî Görüş Hareketi: Muhalif ve Modernist Gelenek”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 6 / İslamcılık*. İstanbul: İletişim Yayınları.

